

ARTICSÓKA

Regényrészlet

BURÁNY NÁNDOR

Leszűröm a teát, a csészéket átviszem a nappali asztalkára, közben kinézek az ablakon, a Duna fölött, a hegyekben szürke köd, fagyos, télies az idő; tudom, a borókákról, ciprusokról le kellene ráznom a nehéz, nedves havat, de nincs kedvem fölmenni a kertbe, ki a jeges teraszra se; szerencsére, amit egyedül kívánok, a meleg otthon nem hiányzik.

Valószínű, máskor is így volt ez, de azért talán sosem éreztem még ennyire fontosnak a békés családi életet a köröttünk lévő lehetetlen politikai, gazdasági és mindenféle más állapotok elviseléséhez, a nyomorúságos időszak átvészeléséhez. Ha ez az otthon nem nyújtana menedéket a kinti agressziókkal szemben, már régen belepusztultam volna, gondolom többször, s mondogatom is; feleségem egyetért velem, ő mintha még nehezebben viselné el a fizikai, szellemi nyomornak ezt a kilátástalanságát, ami elől csak egymás bizalmának és megbecsülésének áttörhetetlen falai mögé bújhatunk el. Ha ide is elbújhatunk még.

Elmúltak a karácsonyi ünnepek, hazautaztatok, most már oda, Pestre haza, egyedül maradtunk megint. Elmúlt a szilveszter is. Az újévi ebéd után a nappaliban. A kerek üvegasztalon a fehér porcelán csészékben gőzölgő, illatozó tea, gyogytea.

– Jó ez a torta – mondom elismeréssel még az édesség ízével a számban. A kíváncsiság a könyvespolchoz visz.

– Jó. Ez már jobban sikerült – teszi le az újságot.

– Persze. Ezt a lányod akarta – tréfálkozom –, ő akart már nagyon reformtortát enni. De én sem ellenkeztem. – Aztán váratlanul átváltak: – Ma meg holnap még zárva a boltok, de aztán menj, és vedd meg azt a cipőt. Mondtad, hogy találtál. – Ma nem került ez szóba, pár nappal előbb említette, hogy kellene egy magas szárú, azóta többször eszembe jut, kevés a pénz, egy ilyen cipővásárlás is mekkora fejfájást okozhat, gondolom otthagya elégedetlenül a könyvespolcot.

– Hát gyakorolni kell ezt is. Anélkül nem megy – kitart a torta mellett, a cipőre tett megjegyzésem mintha nem hallotta volna.

– Nehezen. De azért jó volt a mogyorós is.

– Ízlett az is? – nyúl a csészéért.

– Nagyon. Csak megszenvedtél vele.

– Azt is nagyon régen csináltam már.

– Nem is tudom, mikor láttalak ennyire mérgeledni – mondom, de újra csak kikíváncozik, hiába szorítanám vissza, csak előretolakodik a cipővásárlási nehézség miatti aggodalom: – Csakugyan, van ott még pénz, menj és vedd meg azt a cipőt.

Legyint csak, aztán megkóstolja, majd – forró még – visszateszi a csészét az asztalra.

– Hagyd. Nem fontos az.

– Dehogynem!

– Kell az a pénz. Nem költhetjük el, ki tudja, mikor kapunk megint nyugdíjat . . .

Ez a baj, senki sem tudja előre, hogy két vagy három hét múlva kapjuk-e a következő fél nyugdíjat; mint koldusoknak az alamizsnát, odavetnek néha valamit, nehogy éhen haljunk. A megalázásnak egy formája, nehéz előle menekülni, az aggodalom csatornáin keresztül keserűséget csorgat az ünnepi poharunkba is. Ez ellen próbál makacsul védekezni, amikor kerüli a cipővásárlás témáját.

– Most jön a szerb karácsony, aztán a szerb újév, talán adnak megint valamit . . . S akkor sütünk még egy tortát – villan át agyamon a visszafordítás lehetősége. – Vagy elegendő lett belőle egyelőre?

– Nem. Hát borzasztó, érted, kevered, mindent beleraksz, s akkor mikor már kész lenne, beleragad a tepsibe . . .

Magánkívül dühöngött, közelébe se lehetett menni, mondtam, ez az utolsó, nem kell, karácsonyra sem kell többé torta. Ami megterem, a mogyorót megpörköljük, úgy is finom csemege, ami nem megy, azt minék

erőltetni. A karácsony a szeretet ünnepe, nem kell olyat csinálni, ami feldühít, gyűlöletet szül.

– Ezzel már nem volt annyi bajom . . .

– A következő meg már egészen simán menne.

Ekkor hozza szóba az öregasszonyt, a második férjének az anyja, hogy az milyen reformtortát sütött!, becsomagolta, s onnan lentről, Szerbiából küldte postán, mégsem lett semmi baja, úgy érkezett meg, ahogy feladta. Sokat mesélt róla, ugyanígy az anyjáról, nagyanyjáról meg apjáról s annak dalmát rokonairól, életükről, szokásaikról; tette pedig ezt olyan élvezettel, hogy nemegyszer szinte lélegzet-visszafojtva hallgattam, vagy éppen úgy elfogott a kacagás, hogy nem tudtam fékezni magam. Egy addig távoli, de nagyon érdekes világ közelébe kerültem, s ezen keresztül a harminc évvel korábban kezdődött kapcsolatunk során most ismertem meg (talán egy kicsit jobban) az asszonyt, akivel az életem hátralévő éveit leélem.

Tavaly hoztam a kertből egy kis fenyőt, azt díszítettük fel, az idén a nagy ezüsfenyőről vágtam néhány szép ágat, abból csinált egy formás csokrot, arra aggatta a színes gömböket, almákat. Ahogy rátekintek, eszembe jut, előző nap reggel hogy meglepődtem a piacon:

– Hogy milyen sokan vitték ma a fenyőt – újságolom neki hozzáfűzve a magyarázatom –, a magyar karácsonyra már egy héttel ezelőtt megvették, a szerb karácsonyig még van egy hét. Akik ma vitték, azok a régi kommunista szokáshoz tartják magukat, nekik nem a Jézuska hozza a karácsonyfát, hanem a Télapó, ahogy tanultuk mi is az iskolában.

Közben arra gondoltam, hogy a vegyes házasságokban nyilván ezt tartják az ideális megoldásnak. Egyik felekezethez tartozó sem érezheti úgy, hogy a másik őt elnyomja, hogy ő kénytelen lemondani a saját ünnepéről; mert sok helyen megtartják az ünnepet mindkét naptár szerint, de hogy karácsonyfát is kétszer csinálnak, ezt még nem hallottam; ezeket a gondolatokat most nem fejtettem ki.

Nada, amit mondott, az másfelé vezette érdeklődésem. Napok óta hiába keresek egy újságkivágást, évekkal ezelőtt tettem félre, nézem megint a polcot, talán a könyvek között rejtőzik.

– Nálunk azelőtt nem volt ez, mi karácsonyra nem díszítettünk fenyőt. Éppen a napokban olvastam az újságban, hogy ez katolikus szokás, a pravoszlávoknál ez nem volt, s most mi is csináljuk a horvátok után.

– Karácsony karácsonyfa nélkül? – közben eszembe jutott már, láttam a piacon a csokorba kötött száraz leveles ágakat, a badnjak, a régi szokás most újra visszatért, ezt viszik be karácsony böjtjén.

– Igen, csináltunk mi aztán már, nekünk volt mindig. De újévkor.

– De ez már a . . . kommunizmusban?

– Igen.

A háború utáni első évek, ezeknek eseményeire már emlékszik: – De a nagymama karácsonykor minket, unokákat mindig elvitt a templomba, meg az ajándékokat is nem újévkor, hanem ilyenkor kaptuk tőle.

– S az apád hagyta ezt, nem ellenezte?

Meggyőződéses kommunista volt, ma sem enged, következetesen, makacsul ragaszkodik az elveihez. Hogy nem tiltotta meg az anyósának, hogy gyerekeit templomba vezesse?

– Nem, hát az apám nagyon becsülte a nagymamát (és az is ugyanígy viszont az apámat), mondta is sokszor, hogy ilyen jóra való, rendes asszonynak hogy lehetett ilyen rossz lánya (az anyánkra célzott). Sokkal később, amikor már régen nem éltek együtt az anyámmal, mikor a mama megbetegedett, tudtuk, hogy meg fog halni, az apám akkor is minden héten meglátogatta, elment hozzá, és ott ült az ágya mellett . . .

Újév napja, délután, szürcsöljük a teát, beszélgetünk, s egy-egy elejtett szó már sokkal többet jelent önmagánál. Amit Nada már korábban mesélt a nagyanyjáról, az apjáról, a rokonságról, az mind kapcsolódik a most hallottakhoz, egyszeriben több dimenziót kapnak a szavak, a most kimondottak emlékezetemben szundikáló jelentései fölébresszve alkotják meg délutáni beszélgetésünk architektúráját . . .

Amíg az apjáról mesél, nekem eszembe jutnak a tőle vagy az öregtől már korábban hallott történetek mozzanatai, sokszor ezeket a fölmerülő töredékeket próbálom kiegészíteni magamban, újraidézve azokat az érzéseket is, amelyeket régebben kiváltottak belőlem, s amelyek hozzájárultak a közérzetem kialakulásához, s kisebb-nagyobb mértékben a menni vagy maradni dilemma eldöntéséhez. Több olyan dolgot hallottam tőle, amely tartósan megmaradt az emlékezetemben, mintha egy olyan úr lett volna ott, aminek a betöltésével előbb hiába próbálkoztam.

Talán leginkább így volt ez a razziával. Hol rejtőzködött ő, mit csinált, hogy élte át 1942 januárjának azokat a hideg napjait? Pár évvel ezelőtt születésnap borozgatás közben kérdeztem ezt tőle, így, az újév előtti napokban, s mert nem tudtam, mit fog válaszolni, kicsit szorongva vártam

a szavait, amiket azóta sokszor felidéztem magamban; ahogy nekem elmondta a több mint ötven évvel előbb átélt véres eseményeket, az az indulatok nélküli, nyugodt hangú ember marad meg nekem örökre. Akik nem vettek részt azokban az eseményekben, akik csak hallottak vagy olvastak róla, a szerbek közül ezek is sokan valami határtalan gyűlölettel meséltek a magyarok akkori gonoszetteiről, s noha nem kellett bizonygatnom, nekem ahhoz a vérengzéshez semmi közöm nem volt, nem is lehetett, az indulatos, magyarellenes kirohanások, amikre (úgy éreztem) minden alkalmat kihasználtak, az én megszégyenítésemre, megfélemlítésemre törekedtek, ezért vártam aggódva az öreg beszámolóját.

Mondhatni, hihetetlen szerencsénk volt, szinte hajuk szála sem görbült meg azokban a véres napokban, amikor a csendőrök, a honvédek meg nem tudom, kik, szinte válogatás nélkül terelték a zsidókat meg a szerbeket a strandra, ott léket vágva a jégen a fagyos Dunába lövöldözték az ártatlan emberek százait. Ők éppen abban az utcában laktak, ahol már a házak előtt is halomra lőttek embereket a csetnikek meg a kommunisták által elkövetett diverziók megtorlására rendezett razzia napjaiban. Több család élt a házban, amelyben akkor laktak, ezek között volt egy nyilas, valami asztalos vagy bútorkereskedő, ez szólt nekik, hogy másnap reggel kezdődik a razzia, majd jönnek a csendőrök, igazoltnak, fegyvert keresnek, de nekik nincs mitől tartaniuk, ő mindenkiért garantál itt, legyenek nyugodtak, nem lesz senkinek bántódása.

– Akkor az a nyilas, az mentette meg a családot?

– Hát igen . . . Ő nagyon . . . nagyon szerette a Nadát, ha ment át az udvaron, mindig megsimogatta a haját . . .

A kis csábító, gondolom, kétéves sem volt, s máris levette lábáról a nyilas szomszédot, akikről általában azt tudjuk, hogy nem rokonszenveztek túlságosan a szerbekkel, ellenkezőleg, akciókat követeltek ellenük.

– A razzia második napján csakugyan jöttek a csendőrök, de nem vittek el senkit, nem lett baja egyikünknek sem. Az első nap reggelén én még elmentem munkára az öntödébe, Fellegi, a tulajdonos, közölte velünk, hogy jönnek majd a katonák, igazoltnak bennünket, de nem kell félnünk, ő mindannyiunkért felel, ez most egy ilyen akció, nem ellenünk irányul, csak dolgozzunk tovább. Úgy is lett, ahogy mondta, s mi munka után elindultunk haza.

Vörösbor a poharunkban, az öreg öntő arca is kipirult tőle. Meg talán az emlékezéstől is. Amit akkor átélt, amit úgy megérezte, ahhoz óriási

szerencse kellett. Ahogy most visszagondolok rá, meg életének más olyan nehéz pillanatára is, amikor csakugyan, de csakugyan csodával határos módon menekült meg, akkor az apám jut eszembe, aki hozzá hasonlóan sikerrel vészelté át a legreménytelenebb helyzeteket is. Ő tíz évvel fiatalabb az apámnál, de hát a nyolcvanhat esztendő sem kevés, s hihetetlen, hogy még ez is, még az ő életüknek, sorsuknak az a vonása is mennyire azonos, mennyire beleillik az elkerülhetetlenül egymás felé sodródásunk jeleinek sorába.

– Nem iszol? – emeli poharát, van még másik üveg is a szekrényben.

– De iszom, nagyon finom, csak nekem aztán még vezetnem kell a kocsit.

– Ez a kevés . . .

– Akkor maguknak ennyi volt a razzia?

– Várjál, ez még nem minden. Mondom, munka után megindultunk haza. A központ felé jártunk már, többen mentünk együtt, amikor a kakastollasok megállítottak. Kik vagyunk, hova igyekszünk, nem tudjuk, hogy kijárási tilalom van? . . . Mondjuk, hogy dolgozunk, ott már igazoltattak bennünket, minden rendben volt, most megyünk haza. Erre azok, hogy így nem lehet, velük kell hogy menjünk. Bekísérték a . . . akkor Levente, vagy mi volt. Ott már sokan várakoztak, nem volt nagyon vidám dolog, de az igazoltatás után mindegyikünket hazaengedték. Együtt indultunk, de nem jutottunk messzire, a központban megint elébünk állt egy járőr. Magyaráztattuk, hogy a Leventéből jövünk, ott igazoltuk magunkat, és azt mondták, mehetünk, de ezek részegek voltak, nem lehetett velük beszélni; jöttek velünk magyarok is, asszonyok az üzemből, hogy azok miket a fejükhöz vágtak, hogy minek jöttek, ha ilyen fölfordulást csinálnak, menjenek vissza, hagyjanak minket békében, de hiába vitatkoztunk, velük kellett mennünk, részeg katona kezében könnyen elsül a puska; rendben találtak megint mindent, de ekkor már nem engedtek egyedül, járőr kísért bennünket hazáig.

Később elmeséltettem ezt a történetet az anyósommal is. Ő akkor már az öregek otthonában húzta meg magát, betegeskedett, de élénken éltek emlékezetében azok az események. Előbb már gondolkodtam azon, vajon mi történt azzal a nyilassal, aki őket megmentette, talán él még, talán tudnék vele is beszélgetni. (Nos, nem azért, hogy a nyilasokat rehabilitáljam, de rendkívül érdekelt, hogyan emlékezne vissza erre az eseményre.)

Jólesett az, ahogy a razziáról meséltek, ha banális is, azt kell mondanom, hogy gyógyír volt a sebemre; és most is úgy érzem, hogy ez nagyon fontos, mert beszélhettek volna úgy is, hogy hangjukkal éppenséggel feltépik a begyógyuló sebeket. Rosszul esett volna ez, noha meg kellett volna értenem, ha érzéseikben nem tudják háttérbe szorítani a fél évszázaddal korábbi vérengzés miatti magyargyűlöletet; de képesek voltak erre, vagy talán (éppen a kommunista meggyőződés miatt?) nem is élt bennük soha semmiféle bosszúvágy a magyarok alatt elszenvedett kisebb-nagyobb sérelmek miatt. (Erre utal az öregnek a honvédség bejövetelével kapcsolatos megjegyzése: mikor elmesélte, hogy negyvenegy áprilisának azon a napján őt is kivitte a kíváncsiság a központba, ahol már sok ember összegyűlt, a magyarok akkor nagyon vidámak voltak, ricsajoztak, amihez csak annyit fűzött hozzá: hogyne, hát mindenki örül a maga fajtájának.) Már ezért is türelmetlenül vártam, mit válaszol anyósom a nyilas későbbi sorsára vonatkozó kérdésemre.

Szép kis lakása volt az öregek otthonában, ült foteljében, a nagyablakos szobában, szinte szakadatlan szívta az olcsó cigarettáit, úgy, a füst fátylán keresztül mondta – egy pillanatra mintha fölillant volna a szeme – ez a számomra egész emberi-asszonyi lelkialkatot kifejező mondatot:

– Hát őt aztán elintézték . . . Látod, mi szólhattunk volna az érdekében . . . De ki tudja, milyen disznóságokat csinált még aztán . . .

Az apósomnak ez, hogy az új rendszerben talán viszonzhatnák jóindulatát, nem jutott eszébe.

Én persze nem tudom, hogy mi történt vele végül, az sem biztos, hogy nyilas volt, s az sem, hogy felelősségre vonták, hogy a kivégzett ártatlan újvidéki magyarok százainak a sorsára jutott, lehet, hogy elmenekült, s ha keresték is a hatóságok valami esetleges gonosztett miatt, nem sikerült nyomára jutniuk. Ezt nyilván sosem tudhatom már meg, mint azt sem, hogy követett-e el egyáltalán bármilyen disznóságot a szerbekkel és a zsidókkal szemben. Egy jótettéről viszont tudok. Embereket, szerbeket mentett meg; amikor azok nagyon nagy életveszélybe kerültek, akkor állt ki mellettük, noha ez számára nagy kockázattal járt, roppant nagy bátorságot követelt, mert abban a közhangulatban, meg később is, aki a szerbeket védte, azt könnyen lecsetnikezték és hazáruulónak minősítették. (Tudjuk, hogy ennek ellenére voltak ilyen magyarok errefelé azokban a véresen nehéz napokban. Az áldozatok nevét már kőbe vésték, az ő nevüket – mert hősök voltak! – legalább nekünk,

magyaroknak (mert a mi becsületünket öregbítették) kellene a kőnél is keményebb, tartósabb anyagba vésni. A zsidó állam, több zsidó szervezet többféle módon kifejezte megbecsülését azoknak az egyéneknek, intézményeknek, akik az üldöztetés idején segítséget nyújtottak a zsidóknak. A razziáról készült munkák említést tesznek róla, hogy voltak magyarok, noha kevesen, akik szerbeket mentettek meg a kivégzéstől. Az ő nevüket, ama kevesekét azonban már nem tartották fontosnak – nem kőbe vésni, de jegyzékbe szedni legalább. Mi sem. Jellemző rájuk. S ránk is. Sebhely ez a lelkeken, nem fáj, de időről időre viszket, nem hagyja, hogy megfeledkezzem róla.

Különösen mióta nyugdíjba vonultam, s bőven jut időm töprengésre, gyakran kénytelen vagyok elgondolkodni róla, hogy mennyire kiismerhetetlenek a sors szándékai; az apám, aki Túrkevéen született, és a Zenta környéki tanyavilágban nőtt fel, gondolhatta-e valaha is, hogy az ő násza, a fiának az apósa egy az Adriai-szigeteken született dalmát ember lesz, akit a régi Jugoszláviában tizenéves korában hoztak el a kopár szigetről a gazdag Bácskába, hogy itt szakmát tanuljon, emberré nevelődjön, családot alapítson. S így lett, és egyre inkább hiszem, hogy azért, mert így volt megírva a Sors nagy könyvében. Szinte azt mondhatjuk, hogy mindent megtettünk ennek a megakadályozására. Mikor több mint harminc évvel ezelőtt (újságírói zsargonnal élve) intim kapcsolatba kerültünk egymással, ha úgy éreztük is, hogy együtt boldogok lehetnénk, nem volt erőnk elszakítani a máshova kötő szálakat, s ment mindegyikünk egymással ellenkező irányba. Évek, évtizedek múltak el anélkül, hogy azoknak a régi együtt töltött éjszakáknak az emléke elhalványodott volna. Most már tudom, nemcsak én éreztem így. Végül ama régi kapcsolatok elszakadtak, de utaink még nem találkoztak, továbbra is csak megpróbáltunk dacolni a sors parancsával, hogy újabb évek, évtizedek után, megint magunkra maradvá, összetalálkozzunk; mintha megsejtettük volna, most jönnek azok a nehéz idők, amelyeket csak együtt, közös erővel tudunk túlélni. Tesszük tehát azt, amihez harminc évvel ezelőtt nem futotta az erőnkől, s ami, nekem legalábbis, néha most még lehetlenebbnek látszott . . . Én legalább annak éreztem. Már a találkozásunk előtt lementem a követségre, kértem a letelepedés kérvényezéséhez szükséges kérdőíveket. Ezer német márka fölött volt a nyugdíjam, gondoltam, ebből a pénzből megélhetek a Mecsek alján egy

faluban, s ha már választhatok, hát mért ne mennék el oda, ahol nem kell naponta eltűnnöm a megaláztatás legkülönbélebb formáit.

Mikor a vejünk pár évvel ezelőtt tüdőrákban megbetegedett, szó volt róla, hogy esetleg kiviszik egy londoni kórházba, s mikor feleségem ezt elmesélte az apjának, az gondolkodás nélkül csak ennyit mondott: – Ha az van neki megírva, hogy meggyógyul, akkor meggyógyul itt is, ha meg az, hogy meghal, akkor hiába viszitek akárhova . . .

Az öreg ezt a kíméletlen következtetést a saját élete fordulataiból szűrte le, s most azt látom, hogy én ezt a mostani sorsomat, hiába próbáltam meg, nem tudtam elkerülni. Ez volt, így volt megírva.

A háborúban, akár az apámnak, neki is nemegyszer került halálos veszedelembé az élete, de mindannyiszor sérülés nélkül úszta meg a bajt, nem adta meg magát, nem riadt vissza tőle, s képesnek bizonyult szinte a halottaiból is föltámadni. Lánya mesélte, tőle nem hallottam, sosem beszélt erről, gondolom azért, mert a háború után sokan dicsekedtek az ilyesmivel, s az öreg ezt ki nem állhatta, hogy a magyarok idején többször rejtegettek lakásukban a hatóságok által körözött személyt, partizánt vagy pártvezért, ha lebuknak, senki sem menti meg, de szerencséje nem hagyta cserben. Így az öntöde tulajdonosának fiával tartott kapcsolatában sem. Fellegi a razzia idején garantálta, hogy munkásai között nincs senki, aki együttműködne a diverzánsokkal, honnan is álmodhatta volna, hogy a partizánok egyik kapcsolata éppen a fián és egyik munkásán keresztül vezet. A fiú Pesten járt egyetemre, összeköttetésbe került a párttal, az ellenállási mozgalommal, így felsőbb utasításra kereste fel az apósomat.

– Mikor megérkezett, benézett a műhelybe, mindjárt jött hozzám, hogy megbeszéljük, amit kell. Aztán már az öregnek is feltűnt, engem faggatott mindig, hogy miről beszélgetünk mi. A fiúnak volt ismerőse a légelhárítóknál, a város mellett állt egy ilyen osztag, onnan szerezte a lőszert, hozta nekem, én a padláson elrejtettem, mikor mentem haza, akkor vittem és adtam tovább . . .

Harmincéves lehet akkor. Valósággal megfiatalodik, ahogy mesél, újraéli azokat az élményeket. A fiú később beáll a partizánokhoz, az utolsó harcokban esik el. Apja a háború után kimegy Németországba, az üzemet államosítják, az öreg tovább dolgozik, most már – ahogy mondani szokta – a munkások államában, szívvel-lélekkel minden erejét a nagy eszme szolgálatába állítja, s noha több alkalma kínálkozott, hogy

vezető állásba kerüljön, mindvégig megmarad az öntőszakma mellett. A kétkezi munkát, mint valami mindenekfölötti szentséget tisztelte, akár az apám a termőföldet, ami – ezt most hallottam a Duna-téven – ha rajta állsz, megtart, ha vele dolgozol, eltart, ha meghalsz, eltakar . . .

A környezet, ahol az öntő dolgozik – hőség, gőzök, gázok – nem tartozik éppen az egészségesek közé, a balesetveszély sem ritka, az apósom lábára is ráömlött egyszer az olvasztott vas, a betegségek sem kerültek el, s egy súlyos rosszullét után, amikor az újvidéki kórházban a sebészek felválták a hasát, tanácstalanul álltak a szemük elé táruló kórtünetek előtt, ilyet még nem láttak, tele volt gennyel, kitették egy külön szobába, nem tudtak vele mit kezdeni, semmi kilátás sem maradt a gyógyulásra, egyszerűen várták, hogy meghaljon. Az anyósa ment ki hozzá, meg eljött az anyja is Dalmáciából, ők ápolták, mosták le alkohollal a testét, ültek az ágya mellett, próbálták vigasztalni. Egyszer az anyósa azzal a hírrel jött haza a családhoz: életben marad. Húslevest kért, azt mondta, hozzanak neki, az jó lesz, azt enne. Az öregasszonynak ez elég volt a következtetéshez. És másnap megette a húslevest. Meg a következő nap is. A sebészek nézték és csodálkoztak, majd látva életerejét, újra megoperálták. Néha beszélgetek vele is erről. Az orvosok, akik őt talán harminc évvel ezelőtt eltemették volna, már mind meghaltak, ő mindegyiküket túlélte.

És valóban hihetetlen, hogy most a nyolcvanhatodik évében szinte ugyanaz megismétlődik, megint megműtik, kiveszik az epekövét, s két hét után, amikor már a hazaindulásra készül, újra megvizsgálják, s kiderül, hogy nem hazamegy, hanem ismét a műtőasztalra, egy kő bent maradt, újra meg kell műteni. És megtörtént ez is, hazament, eszik, iszik, nagy sétákat tesz a Duna-parton, mintha mi sem történt volna. És váltig azt vallja: attól függ minden, mi van beírva a sors könyvébe . . . Nekik jókat írtak be oda, de talán azt is mondhatjuk a két aggastyánra, hogy kemény fából faragták őket, s most, az öregség újabb és újabb megpróbáltatásai előtt jó ilyen beszélgetésekkel előhívni életüknek bátorító üzeneteket sugárzó fordulatait.

Így, ahogy most megint egyedül maradtunk, az újévi ebéd után, teázás közben a karácsonyfa látványa idézte vissza a háború utáni éveket, a gyermekkori élményeket, az apjának az alakját, mindazt, amit megtudtam róla, s ami összetartó része annak a szellemi-lelki alakzatnak, ami néha-néha roskadozik ugyan, de amit eddig még sikerült alátámasztani.

– Szeretsz még? – teszi fel a kérdést, amikor mellülök a fotelból a kétszemélyes kanapéra. Zavarba ejt, nem is tudom, mit gondoljak, mintha nevetségesnek tartanám, ha hatvanon fölüli emberek, házastársak ilyen kérdéseket tennének fel egymásnak. Ebben a korban már fontos az egészség, a megértés, a békés családi légkör. És a gyerekek mindenekelőtt.

– Nagyon. S mindig nagyon foglak szeretni – mondom mégis dilemmázás nélkül az egyedül lehetséges választ. – Csak téged.

– Igazán?

– Igazán. És te?

– És is nagyon szeretlek. Te ezt tudod. De én nem vagyok még unalmas?

– Nem is leszel soha. Veled nem lehet unatkozni.

– Most már hat, nem, már hét éve. Nem bántad meg, hogy otthagytad a . . ., hogy eljöttél ide hozzám?

– Nem. Nem bántam meg.

– Biztos?

– Biztos – bólintok fürkészve tovább a polcokon.

– Pedig akkor voltak dilemmáid . . .

– Persze. Tudom . . .

Az elmúlt hét év alatt többször megkérdezte ezt. Amit éreztem, a fenntartásaimat sokszor elmondtam neki. Az a tény, hogy én itt egy kisebbségi magyar vagyok, ő pedig az úgynevezett államalkotó szerb nemzethez tartozó nő (még ha gyűlöli is a nacionalizmust, még ha nálam is jobban szenved a mostani rendszer miatt), ez a tény olyan akadály a boldogságunk előtt, amit a szerelem sem tud leküzdeni. Jócskán felnőtünk már, vannak tapasztalataink, esetünkben nem valami pillanatnyi fellángolásról van szó, a nehézségek és akadályok nyilvánvalóak, előttük nem szabad szemet hunyni, annak mindig súlyos következményei lehetnek. Ő nem hitt ebben. Vagyis hitte, hogy mi igenis boldogok lehetünk ama megváltoztathatatlan tény ellenére is, hogy ő szerb, én pedig magyar vagyok (s éppen a nemzeti gyűlölködéstől izzó korban élünk, amiben lényeges javulást a mi életünkben már nem várhatunk), vallotta, hogy a nemzetiségi különbség nem lehet a boldogságunk akadálya, s hogy ő mindent megtesz ennek bizonyítására, vagyis hogy boldognak érezzem magam vele. Valóban, csak csodálni lehet. Odaadása, igyekezete, vonzódása . . .

Nekem sem változott az álláspontom, de már régen nem fejtegetem neki a dilemmáimat, újra csak arról győződöm meg, akármennyire szereti egymást két ember, tehát itt egy szerb és egy magyar, a házastársak a nemzetiségi kérdésekben sosem tudnak megegyezni, hát legjobb ezekről nem beszélni; ameddig lehet, ezeket visszatartjuk magunkban, különben csak fölöslegesen szítanánk az egymás közötti ellentéteket. Már akkor, a harminc évvel előbbi első éjszakánk előtt és alatt is töprengtem ezen. Egy régebbi barátnőm zokogása sokszor eszembe jutott. Ő is, férje is pedagógus volt, szülei nagy ellenkezése ellenére ment férjhez, aztán gyorsan be kellett látnia, mennyire tévedett, férje még azt sem engedte, hogy a magyar rádiót hallgassa, nagyon sok keserű panasz után többször így fakadt ki: azt sem tudom, a lányom micsoda, szerb-e vagy magyar. Átéltam a fájdalmát, s gyakran megpróbáltam elképzelni magamat egy vegyes házasságban, de elgondolásaim egy változatát sem találtam megnyugtatónak. Akiket ismertem, szinte minden olyan esetben a gyerekek, ha még beszéltek is magyarul, de megszűntek magyarok lenni, felszívódtak, asszimilálódtak. Akadtak, akik ezt jónak tartották, az asszimilációt esélyként fogták fel gyermekük érvényesüléséhez, s inkább abban láttak volna veszélyt, ha valami akadályozza a beolvadást. Én viszont ezt vereségeként éltem át, olyan veszélynek, ami személyesen engem is fenyeget, s megpróbáltam, létfontosságúnak tartottam ezt (mintegy személyes felelősséget érezve a kétszázötven évvel ezelőtt visszaköltözött Burány János előtt, akinek az álmait megvalósítani nem, legfeljebb megőrizni tudom még), küzdeni ellene, noha előre tudnom kellett, hogy egy eleve elvesztett (számomra mégis elkerülhetetlen) ütközet résztvevője vagyok. Az ellenállás nekem egyenlő volt a létezéssel, ha azt beszüntetem, én is megsemmisülök. Akkor már nem leszek az, aminek te megismertél, amilyennek megszerettél – magyaráztam Nadának néha –, semmivé, értéktelenné válok, s te sem szeretsz majd többé, nem marad belőlem semmi olyan, amit szeretni lenne érdemes. Ő ezzel nem értett egyet, még odaadóbban elkövetett mindent, hogy boldognak lásson, miközben újra meg akart győzni, fontos volt neki, hogy higgyem: nincs senki, akivel boldogabb lehetne. Sok olyan pillanatunk van, amikor kölcsönösen így érezzük. Ebből következik a talán mindennél fontosabb fölismerés, hogy szükségünk van egymásra (micsoda határtalan együgyűség?), s ezért egyikünk is, másikunk is igyekszik minden tőle telhetőt megtenni a másikért. És a másik gyerekéért. Ebbe beletartozik az is,

hogy bizonyos helyzetekben elhallgat, nem ellenkezik a másikkal, akkor sem, ha nem ért vele egyet, s ha nagyon kikívánczozik belőle az ellenvéleménye.

Pár nappal ezelőtt elkísértem a könyvtárba (mikor tellett könyvvásárlásra?!), visszavitte az elolvasott könyveket, újabbakat választott, aztán elmentünk a templomba, gyertyát gyújtott a halottaknak (a püspöki palota melletti nagytemplomban a hilendári kolostor Háromkezü Szűz Mária képének másolatát állították ki néhány napra, hosszú sorban álltak az emberek az utcán, hogy elvonulhassanak a szentkép előtt, itt nem akart várakozni, egy másik templomot kerestünk; a szélcsendes, enyhe időben jólesett a séta, nézegettük a kirakatokat, majd a Vasút utcáról átvágtunk a Limán felé vezető átjáróba, besötétedett, a már jócskán megkopott villák között feltűnt a felújított, frissen festett épület, előtte vasrács, mint lehetett valamikor új korában, még a háború előtt, körül falkerítés, ez is világoszöld, akár a háztető, mintha kiabálná a járóelőknek: nézzetek meg, milyen szép vagyok. S valóban kifogástalan munkának látszik. Már előbb, az anyakönyvi hivatal előtt, az új párok tiszteletére végzett felújításokat, szépítéseket látva büszkeség fogta el, s nem rejtette el elégedettségét az újra csinosított villát látva sem; mi sem természetesebb, hogy végtelenül szerette a várost, ahol született, ahol gyermekkorát töltötte, ahova ifjúságának legszebb évei fűzik, s örült minden olyan kedvező jelnek, amelyből remélhette, hogy az utóbbi évek nyomorúságában lerongyolódott város, a szeretett szülőváros hamarosan újra régi fényében ragyog.

– Ez a legszebb város. Sehol sincs még egy ilyen!

Lehet-e az ember számára nagyobb öröm, mint amikor így lelkendezni látja azt, akit szeret, akit szeretne – éppen mert ez egyre ritkább – mindig elégedettnek, bizakodónak, jókedvűnek érezni maga mellett. Nem ujjongok, nem is ellenkezem vele, hallgatok, s benne tovább gyűrűzik az öröm: – Nem is tudnék, sehol máshol nem tudnék élni! Ez az én városom!

Ahogy nőtt benne az elfogódottság, úgy duzzadt érzelmeim között az ellenszenv a várossal szemben, amelyben életemnek immár majdnem negyven esztendejét töltöttem, a legszebb éveimnek kellene neveznem ezeket, de engem sokkal inkább a pusztulásra, az örökös fenyegetettségre, a küzdelmek hiábavalóságára, a magyarság itteni menthetetlen kiveszésére figyelmeztet; örömet hát nem okoznak a mostani, ellenzéki

vezetésnek a látványos intézkedései sem, keserűséget és kiábrándulást annál többször, meg az elvágyódás egyre erősödő érzését, s a tudatát annak, hogy minél inkább gyötör ez az álom, annál reménytelenebb a teljesülése. Megyek hát csak mellette, mondom, hogy csakugyan szép az a villa, közben lenyelem a saját aggályaimat, semmi értelme se lenne a magyarázkodásomnak, nem tudna nekem igazat adni (s ha tudna is, mire mennék vele?) csak elrontanám a kedvét, a kellemes sétának a hangulatát, ahogy eme újévi délutániét is, ha erőltetném, hogy a dilemmáim megmaradtak, csak még fájóbban kínoznak.

A családi békére vigyázni kell. Megtanultam már, ez sokkal fontosabb számomra is, mint annak a bizonyos saját, egyéni véleménynek a megalkuvás nélküli kimondása, s az emiatt érzett önelégültség; ehhez tartom magam, ma már nem is esik nehezemre, úgy gondolom, ezzel nem adtam fel az ellenállást, nem változott meg az alapállásom, nem kényszerülök véleményemmel ellentétes nézeteket helyeselni olyan kérdésekben, amelyek lényeges részei a magatartásomnak; ez a kompromisszum minden közösségben, így a családban is a harmonikus együttlét feltétele; s arról sem szabadna megfeledkeznünk, hogy az önzés egy rettenetesen veszélyes betegség, erősíteniünk kellene vele szemben az immunrendszerünket; valamikor azt próbáltam megértetni önmagammal, hogy talán csakugyan azért élünk, hogy örömet okozunk másoknak, ez az, ami ha sikerül, a legnagyobb elégedettséggel tölthet el (persze ha közben nem leszünk magunk mások önzésének áldozatai); különösen így van pedig, ha tudjuk, ha merjük bevallani, hogy amire olyan nagyra vagyunk, az identitásunk megőrzésére kifejtett ellenállásunk nem más, mint bárgyú önámítás csupán, rendszerint semmilyen eredménnyel nem jár; erőlködésünkkel legfeljebb annyit érünk el, hogy megnevettetünk másokat; sokszor megkísérti az embert ez a gyilkos gyanú (engem is nemegyszer hatalmába ejtett), de össze tudja szedni még az erejét (újabb önámítással) ellensúlyozva eme megsemmisítő felismerés öngyilkosságba kergető hatását . . . tapossák egymást a gondolatok teaszürcsölgetés közben.

Valamikor azt tanultuk, s radikálisan alkalmaztuk is a gyakorlatban az elvet; a gáz irtani kell, kapával, ekével, vegyszerrel is, ma már a kicsupált, kikapált gyomnövényt is felhasználjuk, arról olvasunk, hogy a haszonnövények számára létfontosságú talajtakaráshoz kiváló; de kora tavasszal nem egyet salátaként fogyaszthatunk vitaminszükségletünk kielégítésére, a csalán, a cickafark, a gyermekláncfű, az útifű meg több

más pedig a téli gyógyteáink nélkülözhetetlen alapanyaga lett. Amikor gyermekkoromban az apámmal végimentünk a dinnyeföldön, nem történnhetett meg, hogy ki ne tépje az útjába eső nagyobb paréjt, s idegesen szólt rám, ha nem követtem én is a példáját. Ma, közel a százhoz, ő is kertjéből szedi össze mindennapi teájához a füveket . . .

– Én lefekszem egy kicsit – térít vissza a messzire elkalandozott gondolatok sejtelmes régióiból. Még mindig a rekamién ülök, azon a helyen, ahonnan először néztem végig a szobán, amikor egy véletlen találkozásunk alkalmával felújítottuk kapcsolatunkat, s meghívott magához; az első ittlétemkor megragadott az a gondosság a berendezésben, a bútorok, a festmények, a szőnyegek, a virágok elrendezésében, amit láthattam a fürdőszoba, a hálósoba légkörében, és természetes volt, hogy ez az ízlés jutott kifejezésre ápolt arca, bőre, haja, körme vonzó varázsában is. Akkori elesettségemben annyira jólesett ez, hogy kérdésére gondolkodás nélkül válaszoltam, hogy jól van, ideköltözöm, bármennyire sajnáltam is otthagyni a lakásom.

– Jó, feküdj. Nekem is jó lenne, de az éjjel akkor megint nem bírok aludni.

– Mintha fájni kezdene a fejem. Beveszek két tablettát.

– Vegyél. Mindjárt hozom.

– Van még annyi teám, azzal lenyelem.

A szekrény fiókjából előveszem, viszem neki az orvosságot.

– Dőlj le te is – mondja fölállva. – Aztán, hat körül jönnek Feriék . . .

Az asztalon az ellenzéki lapok terjedelmes újévi számai, az egyik mellékletet magával viszi a hálósobába . . . Nem tudom megmagyarázni, hogy miért, de biztos vagyok benne, hogy nincs a világon még egy asszony, akivel – hát, ennyire jól érezhetném magam . . . Pedig ha kiesik is a szemem, az articsókatermesztésről szóló cikket, amit évekgig őrizgettem, csak nem találom, hát ha a föld nem nyelhetette el, akkor ő dobta a szemébe . . .